

Vileišis Petras

VII vyriausybės susisiekimo ministras
(1922 02 02–1923 02 23)

Gimė 1851 01 25 Medinių k., Pasvalio vlsč., Biržų apskr. Kilęs iš laisvųjų karališkųjų pasiturinčių valstiečių Vincento Vileišio (1823–1879) ir Agotos (buv. Mačėnaitė) Vileišienės (apie 1830–1889) šeimos. P. Vileišis – vyriausias iš vienuolikos vaikų (iš kurių išaugo aštuoni: šeši broliai ir dvi seserys): Kazimieras (1852–1916),

ūkininkas, Anupras (1854–1946), vedė P. Vileišio žmonos seserį Leokadiją Moščinskaitę (Moszczyńska), Antanas (1856–1919), gydytojas, Juozas (1866–1889), kunigas, Ona (1867–1917), ūkininkė, Jonas (1872–1942), Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, finansų ministras, Morta (1878–?). Lietuvis, praktikuojantis katalikas. Vedęs, žmona kilusi iš Gardino neturtingų dvarininkų šeimos Elena (Alina) Zinaida Moščinskaitė (Moszczyńska)-Vileišienė (1866–1930). Susituokė 1885 04. Šeima turėjo šešis vaikus (tris sūnus ir tris dukteris): Jonas (1886–1946), Vytautas (1887–1937), XV vyriausybės susisiekimo ministras, Elena Vileišytė-Jaloveckienė (1889–1953), Marija Vileišytė-Baženskienė (1891–1944), Petras (1892–1904) ir Kazimiera Birutė Vileišytė-Stulginskienė (1894–1971). Mirė 1926 08 12 Palangoje.

Palaidotas Kauno arkikatedros bazilikos rūsyje. 1936 03 21 jo palaikai pervežti į Vilnių ir perlaidoti Vileišių šeimos kape Rasų kapinėse.

Kaimo daraktorius Strazevičiaus parengtas, nuo 1861 m. pradėjo mokytis Panevėžio g-joje (iki 1866 m.), 1866 m. įstojo į Šiaulių berniukų g-ją, kurią 1870 m. baigė aukso medaliu. Mokydamasis g-joje, privačiai mokėsi vokiečių ir prancūzų kalbų. 1875 m. baigė Peterburgo u-to Fizikos ir matematikos f-tą, įgijęs matematikos mokslų kandidato laipsnį. 1875–1876 m., negavęs mokytojo vietos Lietuvoje, gyveno Peterburge, kur vertėsi privačiomis pamokomis ir kitais darbais. 1876–1881 m. mokėsi Peterburgo kelių i-te, baigęs tapo kelių bei tiltų statybos inžinieriumi.

P. Vileišio profesinė inžinieriaus veikla: 1880 m. paskirtas į Maskvos apygardos Maskvos–Kursko geležinkelio kelių valdybą Serpuchovo kelio ruožo viršininko padėjėju. 1881 m. susisiekimo ministro įsakymu buvo paskirtas Maskvos apygardos valdybos dirbtinių statinių skyriaus viršininku. 1882 05 24 jis skiriamas Susisiekimo ministerijos etatiniu VIII klasės inžinieriumi ir komandiruojamas į Rostovo skyrių statyti tilto per Doną. Nuo 1883 05 23 siunčiamas tiesti Polesės geležinkelių. Dirbdamas Vilniaus–Rovno geležinkelyje, buvo komandiruotas (aštuoniems mėnesiams) į Belgiją, kur turėjo patikrinti geležinkelių tiltams perkamo metalo kokybę. Baigus tiesti geležinkelį, 1885 03 09 skiriamas Samaros–Ufos geležinkelio statybos inžinieriumi, vėliau, 1891 m.

pradėjus tiesti Didįjį Sibiro geležinkelį, dirbo Riazanės–Kazanės geležinkelio ruožo viršininku. Ilgainiui P. Vileišis pagarsėjo kaip žymus kesoninių pamatų specialistas. Projektavo ir vadovavo tiltų statyboms per šias upes: Oką, Pronią, Cną, Mokšą, Surą ir Kazanką (Rusija). Už gerą darbą inžinierius 1889 m. apdovanotas Šv. Stanislovo 3-iojo laipsnio ordinu. 1893–1896 m. buvo Susisiekimo ministerijos neetatiniu inžinieriumi, 1894 12 11 pakeltas rūmų patarėju. Kurį laiką gyveno Maskvoje, 1894 m. – Peterburge. Nuo 1897 m. išėjo iš Susisiekimo ministerijos ir bendradarbiavo su privačiomis geležinkelių statybos bendrovėmis: statė tiltus per Narevo upę (Lenkija), Šiaurės Donecą Lisičianske (Ukraina), Psiolą ir Sudžią (Rusijoje), Dauguvą, Lielupę (Latvija), Dneprą (Baltarusija).

Dar studijų metais Peterburge 1876 m. pradėjo susirašinėti su Maskvos u-to studentu Jonu Basanavičiumi. Pradėjo kovą už lietuvių spaudos laisvę. Nelegaliai lotyniškėmis raidėmis leido rankraštinį laikraštėlį „Kalvis melagis“ (1875–1876 m., išėjo 10 numerių), dalyvavo labdaringoje Peterburgo lietuvių bei žemaičių d-jos veikloje. 1876–1877 m., gavęs Cenzūros komiteto leidimą, legaliai lotyniškėmis raidėmis išleido 4 savo knygeles: „Apsakinėjimas apie Žemę ir atmainas oro“ (1876), „Dvi labai naudingos šnekos ir trumpas pasakojimas apie iškalas“ (1876), „I Jurgis Stefensonas. II pas mus ir kitur“ (1877), „Jons ir Aniutia“ (1877). Žymią vietą P. Vileišio visuomeninėje veikloje užėmė šviečiamasis darbas. Pažymėtina, kad P. Vileišiui buvo prieinama pasaulietinė literatūra, nes mokėjo svetimų kalbų: graikų, lotynų, vokiečių, prancūzų, rusų, lenkų, anglų. M. Biržiška tvirtina, kad P. Vileišis iki spaudos draudimo pabaigos, per 20 metų savo lėšomis ir daugiausia nemokamai išleido apie 100 šviečiamąjo turinio knygelių. Pats P. Vileišis atsiminimuose rašė: „Iš tų knygų maždaug 25 knygos buvo mano paties parašytos, o kitos, man užsakant, buvo sutaisytos mano prašomų žmonių, o paskui mano pinigais išleistos.“ Pasirašinėjo slapyvardžiais: Petras Nėris, P. N., Giedris, Ramojus, V. Gintautas.

1900 m. su šeima grįžęs į Lietuvą, įsigijo namus Vilniuje. Statydamas tiltus užsidirbo nemažą kapitalą, kurio didžiąją dalį paaukėjo Lietuvos reikmėms. 1901 m. Vilniuje įkūrė pirmą lietuvišką pramonės įmonę, įsteigė mechanines žemės ūkio padargų dirbtuves. 1904 m. pastatė spaustuvę lietuviškoms knygoms leisti ir pirmą lietuviškų knygų knygyną. Spaustuvėje ruošė lietuviškos spaudos surinkėjus. Nuo 1904 12 iki 1909 03 leido pirmą legalų lietuvišką dienraštį „Vilniaus žinios“, pats jį ir redagavo. Kadangi tuo metu nebuvo lietuviškų m-klų ir lietuviškų vadovėlių, P. Vileišis ėmėsi juos rašyti. Jo parašyta ir 1903 m. išspausdinta knyga „Įrankis pagerinimui ir sutaisymui šosejų ir paprastųjų kelių“ – pirmas lietuviškas standartas Lietuvos kelių statybai. Norėdamas užpildyti lietuviškos raštijos tuštumą, P. Vileišis taip pat parašė originalių grožinės literatūros kūrinių, apsakymų, mokslo populiarinimo knygelių, į lietuvių kalbą išvertė ir išleido užsienio autorių H. K. Anderseno, F. B. Harto, H. Senkevičiaus, M. Tveno ir kitų rašytojų kūrinių. Taip pat parašė ir išvertė apie 30 populiarių knygelių gamtos mokslų, žemdirbystės, veterinarijos, sodininkystės, me-

dicinos, kultūros, istorijos klausimais, vadovėlių. 1921 m. prancūzų kalba, o 1922 m. lietuvių kalba išleido publicistinę brošiūrą „Lietuvių–lenkų ginčas“. P. Vileišis taip pat ir lietuviškos dramos pradininkas. 1905–1906 m. pasistatė Vilniuje namus, kuriuose po jo mirties įsikūrė „Ryto“ švietimo d-ja ir Lietuvių mokslo d-ja. LMD steigėjas, nuo 1907 m. LMD valdybos narys. Tačiau iš Rusijos atsivežtas kapitalas, tapęs tautinio darbo materialiniu pagrindu, išseko, nes dirbtuvės, spaustuvė, knygynas ir redakcija buvo nuostolingi.

P. Vileišis, vienas pirmųjų Lietuvos verslininkų, verslininkystės ideologų, reikalavo aukštos dorovinės kultūros verslininkystėje, pats rodė pavyzdį. Jis supažindino lietuvių visuomenę su daugybe amatų, diegė naują požiūrį į amatus, pramonę bei žemės ūkį, buvo įsitikinęs, kad, nuolat augant gyventojų skaičiui, pragyventi iš žemės ūkio bus neįmanoma, teigė, kad vienintelė reali alternatyva – imtis prekybos ir pramonės. Žemės ūkyje siūlė taikyti modernesnius ūkininkavimo metodus, kategoriškai pasisakė prieš žemės valdų skaidymą, smulkinimą, o nuosavybės neliečiamumą laikė vakarietiškos kultūros pamatu.

1908 m. su šeima vėl išvažiavo uždarbiauti į Rusiją, kur vadovavo tiltų statybai (jo padėjėju kurį laiką dirbo inžinierius Steponas Kairys). Neturint pastovios gyvenamosios vietos, šeimą teko palikti Vilniuje. 1908–1910 m. P. Vileišis dirbo Volgos–Bugulmos geležinkelio tiesimo ruože. Buvo sudaręs sutartį su Juodosios jūros geležinkelio bendrove ir 1915–1919 m. dirbo tiesiamo Tuapės–Novosenakų geležinkelio ruože.

Politinėje veikloje P. Vileišis pradėjo reikštis 1905 m., kai buvo vienas iš DVS (1905 12 04–05) iniciatorių. 1905 11 01 buvo sudarytas Vilniaus Seimo rengimo ir sušaukimo k-tas, kurio nariais buvo Petras ir Jonas Vileišiai. 1905 12 su J. Basanavičiumi, A. Vileišiu, E. Vileišiene, J. Ambraziejumi paskelbė pirmosios tautinės lietuvių partijos Tautiškosios lietuvių demokratų partijos (TLDP) įkūrimą. Negausios TLDP raiška 1906 m. prislopo. Nerasdami nišos savarankiškai politinei veiklai, šios srovės šalininkai tenkinosi savo laikraščiu. TLDP nustojo veikusi jau iki I p. k. Pirmojo pasaulinio karo metais dalyvavo LDNKŠ veikloje, rūpinosi Lietuvos valstybės atkūrimu. 1917 12 20–30 Tbilisyje (dab. Gruzija) įvyko Kaukazo lietuvių atstovų suvažiavimas, kuriame P. Vileišis dalyvavo sprendžiamojo balso teise ir buvo išrinktas garbės pirmininku. 1918 07 23 LVT įsteigė pirmąją Nepriklausomos Lietuvos atstovybę Užkaukazėje (Tbilisyje). Atstovu paskirtas Pranas Dailidė, o P. Vileišis iki išvykimo į Lietuvą buvo atstovybės garbės patarėjas (1918 07–1921). Atstovybėje vertėju dirbo jo sūnus Vytautas, ten pat tarnavo ir sūnus Jonas.

1921 02 17 P. Vileišis grįžo į Nepriklausomą Lietuvą. Grįžo septyniasdešimties metų, ligotas, bolševikų apiplėštas, be skatiko kišenėje. Atsivežė tik pažymas apie uždirbtas milijonines sumas, kurias jam privalėjo sumokėti Juodosios jūros geležinkelio bendrovė už atliktus inžinerinius darbus. Tačiau nedelssdamas ieškojo galimybių pasitarnauti Lietuvai savo kelių ir tiltų inži-

neriaus profesija. 1921 03 jo konsultuojama Telšių apskrities taryba parengė pareiškimą dėl Šiaulių–Telšių–Kretingos–Palangos geležinkelio ir įteikė StS ir Ministrų kabinetui. Pareiškėjai prašė, kad valdžios lėšomis būtų nutiesta magistralė. 1921 06 23 P. Vileišis rašė pareiškimą StS ir Ministrų kabinetui, jame prašė koncesijos steigti bendrovę, kuri nutiestų ir eksploatuotų Šiaulių–Telšių–Kretingos–Palangos geležinkelį. 1921 07 05 rašo dar vieną pareiškimą. Nei StS, nei Ministrų kabinetas tų pareiškimų nesvarstė.

Kaip pažymi Jonas Aničas, P. Vileišio to meto politines nuostatas, matyt, apibūdino jo tam tikras opozicinis nusistatymas krikščionių demokratų Vyriausybės atžvilgiu. Jis griežtai pasmerkė Vyriausybės susidorojimą su opozicijos lyderiais A. Smetona ir A. Voldemaru.

1922 02 02 P. Vileišis paskirtas E. Galvanausko VII vyriausybės susisiekimu ministru (iki 1922 06 13, kai jį pakeitė B. Tomaševičius). P. Vileišio paskyrimą lėmė jo keturiasdešimties metų geležinkelių tiesimo ir tiltų statybos patirtis, kuri galėjo būti labai naudinga atsikuriančiai Lietuvai. Pažymėtina, kad E. Galvanausko paskyrimas Ministru Pirmininku stebino opozicijos atstovus, nes E. Galvanauskas rėmė P. Hymanso projektą, o P. Vileišis prieš jį ne kartą atkakliai kėlė balsą.

P. Vileišis susisiekimu ministru išbuvo tik 4 mėnesius ir 19 dienų. Pradėjęs eiti pareigas, susidūrė su lietuvių kalbos nemokėjusiais valdininkais, išplitusiu kyšininkavimu. Ministras sprendimus priimdavo operatyviai – tuo labai skyrėsi nuo kitų aukštų valdininkų. Tuo metu Susisiekimu ministerijoje dirbęs J. Sližys atsiminimuose pasakojo: „[...] Praleidęs visą savo platų ir turtingą gyvenimą geležinkeliuose ir geležinkelių statybose, P. Vileišis puikiai orientavosi visuose geležinkelių klausimuose [...]. Būdamas gilios erudicijos ir plataus patyrimo, jis keliais klausimais suprasdavo reikalo esmę ir darydavo sprendimą atvirai, autoritetingai.“

1922 06 18 spaudoje pasirodė trumpas pranešimas: „Susisiekimu Ministeris inžinierius Petras Vileišis dėl silpnos sveikatos padavė p. Ministeriui Pirmininkui pareiškimą apie atsistatydinimą.“ Ministrų kabineto posėdyje buvo aptarta B. Tomaševičiaus kandidatūra laikinai eiti susisiekimu ministro pareigas.

Tokia buvo oficiali P. Vileišio atleidimo iš susisiekimu ministro pareigų versija. Iš tiesų P. Vileišis buvo atleistas dėl konflikto su Ministro Pirmininko E. Galvanausko globojamu susisiekimu viceministru Silvestru Grinkevičiumi. P. Vileišis spaudoje nurodė, kad „konfliktas prasidėjo nuo kovo 28 dienos, vadinasi nuo dienos kai viceministeris p. S. Grinkevičius buvo 2 mėnesiams mano paliuosuotas atostogų, be vilties atgal grįžti. [...] Man reikalingas [...] vice-ministeris, o ne padėjėjas. Vice-ministeris, kurs man liepiant, galėtų mane atstovauti ar tai Seime, ar tai Ministerių Kabineto posėdžiuose, turėdamas tam mano nurodymus. Tokio vice-ministerio aš per 3 mėnesius neturėjau ir jį sau išgavau tik nuo gegužės mėnesio. Vice-ministeriu aš pasirinkau p. B. Tomaševičių [...]. Vis dėlto aš įkalbėjau jį sutikti, išaiškinęs, kad

man reikalingas ne technikos žinių žmogus, bet mano nurodymų vykintojas ir programos gynėjas Seime ar kabinete.“

Vyriausybė, norėdama sušvelninti nuoskaudą, P. Vileišiui, dėl konflikto su E. Galvanausku atsisakiusiam ministro posto, iki gyvos galvos paskyrė pensiją, 1923 m. patvirtino Inžinierių tarybos prie Susisiekimo ministerijos pirmininku su solidžia alga, išsprendusia materialinio aprūpinimo senatvėje problemą. 1924 m. jam konsultuojant, StS ir Ministrų kabinetui įteiktas Telšių apskrities tarybos pareiškimas dėl Šiaulių–Telšių–Kretingos–Palangos geležinkelio magistralės tiesimo. Jai tiesti P. Vileišis buvo pasiryžęs įsteigti bendrovę, tačiau jam nepavyko atgauti uždarbio iš Rusijos, todėl projektai nebuvo vykdomi. Tiesa, vėliau projektą valstybė įgyvendino dviem etapais: 1924–1926 m. nutiesti Šiaulių–Telšių, o 1929–1932 m. – Telšių–Kretingos ruožai.

1923 02 24 paskelbtas LU Humanitarinių mokslų f-to lietuvių literatūros garbės daktaru, 1926 05 15 pirmą kartą Lietuvoje – LU Technikos f-to garbės daktaru inžinieriumi. 1922 11 05 išrinktas lietuvių studentų tautininkų korporacijos „Neo-Lithuania“ garbės nariu. Pirmininkavo k-tui Karo muziejaus rūmams statyti, pasiūlė jiems vietą Vienybės aikštėje Kaune.

P. Vileišis senatvėje ėmė negaluoti. 1926 07 05–08 15, atostogaudamas su šeima Palangoje, mirė. Palaidotas iškilmingai valstybės lėšomis. Žmona Alina, sveikatai pablogėjęs, gyveno pas dukteris Vilniuje, kur ir mirė. 1926 m. Kaune, Žaliakalnyje P. Vileišio vardu pavadinta gatvė ir kariuomenės paradų aikštė (sovietmečiu pervadintos, 1989 m. joms sugrąžintas ankstesnis vardas); 1929 10 30 iškilmingai atidarytas ir Petro Vileišio vardu pavadintas tiltas per Nerį (nuo 1940 m. – Vilijampolės tiltas; 2008 m. tiltui grąžintas Petro Vileišio vardas); 1935 m. Pasvalyje atidengtas paminklas (skulpt. Vincas Grybas); 1939 09 08 Tautos šventės dienos proga Vytauto Didžiojo Karo muziejaus sodelyje atidengtas paminklinis biustas (skulpt. Bernardas Bučas).

Vileišio Petro asmens byla, LCVA, f. 386, ap. 3, b. 93, l. 74; „Susisiekimo Ministeris“, *Lietuvos žinios*, 1922 06 18, nr. 89, p. 3; Vileišis P., „Ponui „Tėv. Balso“ Redaktoriui“, *Tėvynės balsas*, 1922 06 21, nr. 98, p. 1; Vileišis P., „P. Vileišis savo atsistatydinimo klausimu“, *Tėvynės balsas*, 1922 07 27, nr. 127, p. 1–2; Voldemaras A., „Dėl p. Vileišio prašalinimo“, *Tėvynės balsas*, 1922 07 13, nr. 115, p. 1–2.

Aničas J., *Petras Vileišis: bibliografija, 1876–1990*, Pasvalys, 1991; Aničas J., *Petras Vileišis 1851–1926: Gyvenimo ir veiklos broožai*, Vilnius, 1993 (2001 m. 2-asis patais. ir papild. leid.); Aničas J., Mikelinškaitė P., *Petras, Antanas, Jonas Vileišiai: bibliografijos*, Vilnius, 2004; Kučys A., *Vileišiai: trijų brolių darbai tautai*, Petersburg, 1993; Merkys V., *Knygnešių laikai 1864–1904*, Vilnius, 1994, p. 129–133, 148–152; Nakas A., Pruskus V., *Petras Vileišis: inžinierius, kultūrininkas, verslininkas: 150-osioms gimimo metinėms*, Vilnius, 2001; Petronis J., *Petras Vileišis*, Vilnius, 1992; „Vileišis Petras“, *LE*, Boston, 1966, t. 34, p. 83–84; *Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis* (sud. A. Lapinskienė), Vilnius, 2001; prieiga per internetą: <http://www.vileisiai.lt/index.php/apie-brolius-vileisius/petras-vileisis/veikla/25> [žr. 2016 03 23].